

USTAWA RZĄDOWA

czyli

KONSTYTUCYA

3. maja 1791

(Dochód przeznaczony na fundusz uczczenia stułetniej rocznicy konstytucyi 3. maja).

Cena 12 ct.

Przemyśl.

NAKŁADEM REDAKCYI „ECHA z NAD SANU.“

Z drukarni S. F. Piątkiewicza.

1885.

Ustawa rządowa 3. maja 1791.

STANISŁAW AUGUST

z bożej łaski i woli narodu król polski,

WIELKI KSIĄŻE LITEWSKI, RUSKI, PRUSKI, MAZOWIECKI, ŻMUDZKI, KIJOWSKI, WOŁYŃSKI, PODOLSKI, PODLASKI, INFLANTSKI, SMOLEŃSKI, SIEWIERSKI I CZERNIECHOWSKI WRAZ Z STANAMI SKONFEDEROWANEMI W LICZBIE PODWÓJNEJ NARÓD POLSKI REPREZENTUJĄCEMI.

Uznając, iż los nas wszystkich od ugruntowania i wydoskonalenia konstytucji narodowej jedynie zawisł, długiem doświadczeniem poznawszy zadawnione rządu naszego wady, a chcąc korzystać z pory, w jakiej się Europa znajduje, i z tej dogorywającej chwili, która nas samym sobie wróciła; wolni od hańbiących obcej przemocy nakazów, ceniąc drożej nad życie, nad szczęśliwość osobistą, egzystencję polityczną, niepodległość zewnętrzną i wolność wewnętrzną narodu, którego los w ręce nasze jest powierzonym; chcąc oraz na błogosławieństwo, na wdzięczność współczesnych i przyszłych pokoleń zasłużyć; mimo przeszkód, które w nas namiętności sprawować mogą, dla dobra powszechnego, dla ugruntowania wolności, dla ocalenia ojczyzny naszej i jej granic, z największą stałością ducha niniejszą konstytucję uchwalamy; i tę całkowicie za świętą, za niewzruszoną deklarujemy, dopóki naród w czasie prawem przepisany, wyraźną wolą swoją nie uznał potrzeby odmienienia w niej jakiego artykułu. Do której to konstytucji dalsze ustawy sejmu teraźniejszego we wszystkim stosować się mają.

I. Religia panująca.

Religią narodową panującą jest i będzie wiara święta rzymska katolicka, ze wszystkimi jej prawami. Przejście od wiary panującej do jakiegokolwiek wyznania, jest zabronione pod karą apostazji. Że zaś taż sama wiara święta przykazuje nam kochać bliźnich naszych; przeto wszystkim ludziom, jakiegokolwiek bądź wyznania, pokój w wierze i opiekę rządową winniśmy; i dla tego wszelkich obrządków i religii wolność w krajach polskich, podług ustaw krajowych, warujemy.

II. Szlachta. Ziemianie.

Szanując pamięć przodków naszych, jako fundatorów rządu wolnego, stanowi szlacheckiemu wszystkie swobody, wolności, prerogatywy, pierwszeństwa w życiu prywatnem i publicznem najuroczyściej zapewniamy; szczególnież prawa, statuta i przywileje temu stanowi od Kazimierza Wielkiego, Ludwika węgierskiego, Władysława Jagiełły i Witolda brata jego, wielkiego księcia litewskiego; niemniej od Władysława i Kazimierza Jagiellończyków, od Jana Alberta, Aleksandra i Zygmunta I. braci, od Zygmunta Augusta, ostatniego z linii jagiellońskiej, sprawiedliwie i prawnie nadane, utwierdzamy, zapewniamy i za niewzruszone uznajemy. Godność stanu szlacheckiego w Polsce za równą wszelkim stopniom szlachectwa gdziekolwiek używanym przyznajemy. Wszystką szlachtę równemi być między sobą uznajemy, nie tylko co do starania się o urzędy i o sprawowanie posług ojczyźnie, honor, sławę i pożytek przynoszących; ale oraz co do równego używania przywilejów i prerogatyw stanowi szlacheckiemu służących. Nade wszystko zaś prawa bezpieczeństwa osobistego, wolności osobistej i własności gruntowej i ru-

chomej, tak jak od wieków każdemu służyły świątobliwie, nienaruszenie zachowane mieć chcemy i zachowujemy; zaręczając najuroczyściej, iż przeciwko własności czyjejkolwiek, żadnej odmiany lub ekscypcyi w prawie nie dopuścimy; owszem najwyższa władza krajowa i rząd przez nią ustanowiony, żadnych pretensyi, pod pretekstem *jurium regalium* i jakimkolwiek innym pozorem do własności obywatelskich, bądź w części bądź w całości, rościć sobie nie będzie. Dlaczego bezpieczeństwo osobiste i wszelką własność komukolwiek z prawa przynależną, jako prawdziwy społeczności węzeł, jako źrenicę wolności obywatelskiej szanujemy, zabezpieczamy, utwierdzamy i aby na potomne czasy szanowane, ubezpieczone i nienaruszone zostawały, mieć chcemy.

Szlachtę za najpierwszych obrońców wolności i niniejszej konstytucyi uznajemy; każdego szlachcica cnotcie, obywatelstwu i honorowi, jej świętość do szanowania, jej trwałość strzeżenia poruczamy, jako jedyną twierdzę ojczyzny i swobód naszych.

III. Miasta i Mieszczenie.

Prawo na terażniejszym sejmie zapadłe pod tytułem: *Miasta nasze królewskie wolne w państwach Rzeczypospolitej* w zupełności mieć chcemy i za część niniejszej konstytucyi deklarujemy, jako prawo wolnej szlachcie polskiej, dla bezpieczeństwa ich swobód i całości spólnej ojczyzny nową, prawdziwą i skuteczną dające siły. *)

IV. Chłopi. Włościanie.

Lud rolniczy, z pod którego ręki płynie najobfitsze bogactw krajowych źródło, który najliczniejszą w narodzie stanowi ludność, a zatem najdzielniejszą kraju siłę, tak przez sprawiedliwość i obowiązki chrześcijańskie jako i przez własny nasz interes dobrze zrozumiany, pod opiekę

---

*) Treść prawa tego, uchwalonego na dniu 18. kwietnia 1791 roku jest następująca: Miasta królewskie uznane są za miasta wolne, z pod władzy starostów, oraz jurydyceki trybunalskich i wojewódzkich wyjęte. Wybór sędziów i urzędników miejskich, ich wolnej woli oddany. Czynienie rozporządzeń do wewnętrznego porządku, spokojności i bezpieczeństwa ściągających się, oraz dozór nad ich uskutecznieniem, im samym zostawiony, z tym szczególnie warunkiem, aby o tem komisję policji uwiadomiała. Prawo *neminem captivabimus*, nisi jure vietum, do osób w miastach osiadłych rozciągnięte. Wolność nabywania i posiadania dóbr ziemskich nadana: awans w wojsku, dosługiwanie się we wszystkich dykasterjach, komisjach i kancelaryach, promocya w stanie duchownym, zabezpieczone. Prawo jednakie na wszystkie miasta rozciągnięte. Dany wpływ do władzy prawodawczej i wykonawczej. Podzielone miasta na dwadzieścia cztery wydziały, wybierali na dwa lata plenipotentów na sejm, którzy mając oznaczone miejsce w obradach sejmowych, przekładali potrzeby miast, za danym sobie od marszałka sejmowego głosem. Ci plenipotenci na sejmach prowincjonalnych w czasie sejmku na komisarzów do komisji i policji skarbowej, oraz na asessorów do asessorji koronnej i litewskiej wybieranymi byli, porównani w pensjach z komisarzami stanu rycerskiego. Także do komisji porządkowych wojewódzkich pozwolono miastom komisarzów wybierać. Uprzątając prawo szkodliwe przesady, pozwolilo szlachcie przyjmować prawo miejskie, sprawować rzemiosła, handel i urzędy municypalne bez uszczerbku szlachectwa. Szlachcie osiadły w mieście korzystając z pożytku prawa miejskiego, równym podlegać był obowiązany ciężarom. Przejście do stanu szlacheckiego mieszczenom ułatwione: bo 1. plenipotenci miast, po odbytej dwuletniej wyłudze publicznej, mieli prawo dostąpienia szlachectwa. 2. Każdy mieszczanin, który wieś lub miasteczko, dwieście złotych podatku dziesiątego grosza płacące, kupił. 3. Wszysey ci, co w wojsku dosłużyli się rangi kapitana, lub w dykasterjach rządowych funkcji rejenta. 4. Na każdym sejmie trzydzieści osób z mieszczen posesye dziedziczne w miastach mających, na rekomendacye posłów ziemskich, i na rekomendacyę miast, nobilitowanemi być miały. Co się tyczy sprawiedliwości, oprócz sądów miejscowych pierwszej instancyi, ustanowione były sądy apelacyjne w każdym wydziale, dla sążenia ostatecznego spraw cywilnych w obiektach nie przenoszących sumy 3,000 złotych, lub kary trzech tygodni więzienia, tudzież spraw kryminalnych o występki ściągające karę doczesnego więzienia. W sprawach zaś cywilnych większej wagi, a w kryminalnych, karę wiecznego więzienia przechodzących, lub karę śmierci ściągających, dekret sądów wydziałowych musiał iść pod zatwierdzenie trybunału, asessorji. Drugie prawo względem miast uchwalone zostało na dniu dwudziestym czwartym czerwea, roku 1791, pod tytułem: Urządzenie wewnętrzne miast wolnych Rzeczypospolitej, w koronie i W. X. litewskiem. W tem prawie opisany jest 1. skład ludu miejskiego, 2. zgromadzenia jego, 3. elekcye jak miejscowe tak i wydziałowe, 4. prawidła powszechnie względem zgromadzeń i elekcji, 5. względem uchwał ludu miejskiego, 6. względem relacyi plenipotentów na sejm wybranych, i deputatów do zgromadzeń wydziałowych, 7. prawidła względem urzędów miejscowych, 8. skład, obowiązki i władza urzędów w miastach nie mających cyrkułów, 9. skład, obowiązki i władza urzędów cyrkułowych, 10. skład, obowiązki i władza urzędów miejscowych ogólnych w miastach podzielonych na cyrkuły, 11. urzędy wydziałowe.

prawa i rządu krajowego, przyjmujemy stanowiąc: iż odtąd jakiebykolwiek swobody, nadania lub umowy dziedzicze z włościanami dóbr swoich autentyczne ułożyli, czyliby te swobody, nadania i umowy były z gromadami, czyli też z każdym osobno wsi mieszkańcem zrobione: będą stanowić wspólny i wzajemny obowiązek podług rzetelnego znaczenia warunków i opisu zawartego w takich nadaniach i umowach, pod opiekę rządu krajowego podpadający. Układy takowe i wynikające z nich obowiązki, przez jednego właściciela gruntu dobrowolnie przyjęte nie tylko jego samego ale i następców jego, lub prawa nabywców tak wiązać będą, iż ich nigdy samowolnie odmieniać nie będą mocni. Nawzajem włościanie jakiejkolwiek bądź majątności, od dobrowolnych umów przyjętych nadań i z niemi złączonych powinności, usuwać inaczej się nie będą mogli, tylko w takim sposobie i z takimi warunkami, jak w opisach tychże umów przyjętych nadań postanowione mieli: które czy na wieczność, czyli do czasu przyjęte, ściśle ich obowiązywać będą.

Zawarowawszy tym sposobem dziedziców przy wszelkich pożytkach od włościan im należących, a chcąc jak najskuteczniej zachęcić pomnożenie ludności krajowej, ogłaszamy wolność zupełną dla wszystkich ludzi, tak nowo przybywających jako i tych, którzyby pierwsi z kraju oddaliwszy się, teraz do ojczyzny powrócić chcieli; tak dalece, iż każdy człowiek do państw Rzeczypospolitej nowo z którejkolwiek strony przybyły lub powracający, jak tylko stanie nogą na ziemi polskiej, wolnym jest zupełnie użyć przemysłu swego, jak i gdzie chce; wolny jest czynić umowy na osiadłość, roboczną lub czynsze, jak i dopóki się umówi; wolny jest osiadać w mieście lub na wsiach; wolny jest mieszkać w Polsce lub do kraju, do którego zechce, powrócić, uczyniwszy zadość obowiązkom, które dobrowolnie na siebie przyjął.

V. Rząd czyli oznaczenie władz publicznych.

Wszelka władza w społeczności ludzkiej początek swój bierze z woli narodu. Aby więc wolność obywatelską, porządek społeczności i całość państw Rzeczypospolitej na zawsze zabezpieczyć; trzy władze rząd narodu polskiego składać powinny i z woli prawa niniejszego na zawsze składać będą; to jest: *władza prawodawcza* w stanach zgromadzonych; *władza najwyższa wykonawcza* w królu i straży, i *władza sądownicza* w jurydykcyach na ten koniec ustanowionych lub ustanowić się mających.

VI. Sejm czyli władza prawodawcza.

Sejm czyli stany zgromadzone, na dwie izby dzielić się będą: na izbę poselską i na izbę senatorską, pod prezydencją króla.

Izba poselska, jako wyobrażenie i skład wszechwładztwa narodowego, będzie świątynią prawodawstwa; przeto w izbie poselskiej najpierwej decydowane będą wszystkie projekta, 1. *Co do praw ogólnych*, to jest: politycznych, cywilnych, kryminalnych i do ustanowienia wieczystych podatków. W których to materyach propozycye od tronu, województwom, ziemiom i powiatom do roztrząśnienia podane a przez instrukcye do izby przychodzące, najpierwsze do decyzji wzięte być mają. 2. *Co do uchwał sejmowych*, to jest poborów doczesnych, stopnia monety, zaciągania długu publicznego, nobilitacy i innych nagród przypadkowych, rozkładu wydatków publicznych, ordynaryjnych i ekstra-ordynaryjnych, wojny, pokoju, ostatecznej ratyfikacy traktatów związkowych i handlowych, wszelkich dyplomatycznych aktów, i umów do prawa narodów ściągających się, kwitowania magistratur wykonawczych i tym podobnych zdarzeń, głównym narodowym potrzebom odpowiadających, w których to materyach propozycye od tronu prosto do izby poselskiej przychodzić mające, pierwszeństwo w prowadzeniu mieć będą.

Izby senatorskiej złożonej z biskupów, wojewodów, kasztelanów i ministrów, pod prezydencją króla, mającego prawo raz dać wotum swoje, drugi raz paritatem rozwiązać osobiście lub nadesłaniem zdania swojego do tejże izby, obowiązkiem jest: 1. każde prawo, które po przejściu formalnem w izbie poselskiej, do senatu natychmiast przesłane być powinno, przyjąć, lub wstrzymać do dalszej narodu deliberacyi, opisaną w prawie większością głosów. Przyjęcie, moc i świętość prawu nadawać będzie; wstrzymanie zaś zawiesi tylko prawo do przyszłego ordynaryjnego sejmku, na którym, gdy powtórna nastąpi zgoda, prawo zawieszony od senatu, przyjętem być musi. 2. Każdą uchwałę sejmową, w materyach wyżej wyliczonych, którą izba poselska senatowi natychmiast

przysłać powinna, wraz z tąż izbą poselską, większością głosów decydować, a złączona izb obydwóch większość podług prawa opisana, będzie wyrokiem i wolą stanów.

Warujemy iż senatorowie i ministrowie, w obiektach sprawowania się z urzędowania swojego bądź w straży bądź w komisji; votum decisivum w sejmie nie będą mieli i tylko zasiadać wtenczas w senacie mają dla dania eksplikacji na żądanie sejmu.

Sejm zawsze gotowym będzie: prawodawczy i ordynaryjny rozpoczynać się ma co dwa lata; trwać zaś będzie podług opisu prawa o sejmach. Gotowy w potrzebach nagłych zwołany, stanowić ma o tej tylko materji, do której zwołanym będzie lub o potrzebie, po czasie zwołania przy- padłej.

Prawo żadne, na tym ordynaryjnym sejmie, na którym ustanowione będzie, znoszonem być nie może. Komplet sejmu składać się będzie z liczby osób niższem prawem opisanej, tak w izbie poselskiej jako w izbie senatorskiej.

Prawo o *sejmikach*, na terażniejszym sejmie ustanowione, jako najistotniejszą zasadę wolności obywatelskiej, uroczyscie zabezpieczamy. *)

Jako zaś prawodawstwo sprawowane być nie może przez wszystkich i naród wyręcza się w tej mierze przez *Reprezentantów* czyli posłów swoich, dobrowolnie wybranych; przeto stanowimy iż posłowie na sejmikach obrani, w prawodawstwie i ogólnych narodu potrzebach, podług niniejszej konstytucji, uważani być mają, jako *Reprezentanci całego narodu*, będąc składem ufności powszechnej. **)

Wszystko i wszędzie większością głosów decydowane być powinno. Przeto *liberum veto*, konfederacye wszelkiego gatunku i sejmy konfederackie, jako duchowi niniejszej konstytucji przeciwne, rząd obalające, społeczność niszczące, na zawsze znosimy.

Zapobiegając z jednej strony gwałtownym i częstym odmianom konstytucji narodowej, z drugiej uznając potrzebę wydoskonalenia onej, po doświadczeniu jej skutków, co do pomyślności publicznej porę i czas rewizji i poprawy konstytucji, co lat dwadzieścia pięć naznaczamy, chcąc mieć takowy sejm konstytucyjny ekstra-ordynaryjnym, podług osobnego o nim prawa opisu. ***)

VII. Król, władza wykonawcza.

Żaden rząd najdoskonalszy bez dzielnej władzy wykonawczej stać nie może. Szczęśliwość narodów od praw sprawiedliwych, praw skutek od ich wykonania zależy. Doświadczenie nauczyło że zaniedbanie tej części rządu, nieszczęściami napełniło Polskę: zawarowawszy przeto wolnemu narodowi polskiemu władzę praw sobie stanowienia i moc baczności nad wszelką wykonawczą władzą, oraz wybierania urzędników do magistratur: władzę najwyższego wykonania praw królowi w radzie jego oddajemy: która to rada *strażą praw* zwać się będzie.

Władza wykonawcza do pilnowania praw i onych pełnienia, ściśle jest obowiązana. Tam czynną z siebie będzie, gdzie prawa pozwalają, gdzie prawa potrzebują dozoru, egzekucji, a nawet silnej pomocy. Posłuszeństwo należy się jej zawsze od wszystkich magistratur: moc przynaglenia nieposłuszne i zaniedbujące swoje obowiązki magistratury, w jej ręku zostawiamy.

Władza wykonawcza nie będzie mogła praw stanowić, ani tłumaczyć; podatków i poborów, pod jakimkolwiek imieniem, nakładać; długów publicznych zaciągać: rozkładów dochodów skarbowych przez sejm zrobionego odmieniać; wojny wydawać; pokoju, ani traktatu i żadnego aktu dyplomatycznego *definitive* zawierać. Wolno jej tylko będzie, tymczasowe z zagranicznymi prowadzić negocjacye; oraz tymczasowe i potoczne dla bezpieczeństwa i spokojności kraju

---

*) Prawo o sejmikach uchwalone było na dniu 24 tym marca 1791. Do opisu sejmików należy jeszcze Księga ziemiańska, w którą szlachta mająca prawo do wotowania, wpisani być powinni i z której do wotowania, wzywani być mieli, postanowiona prawem 28. maja 1791; jako też Rozkład województw, ziemi i powiatów z oznaczeniem miast, a w nich miejsce konstytucyjnych dla sejmików w prowincjach koronnych i W. X. litewskiem prawo uchwalone 2. listopada 1791. W tem prawie, porównywając liczbę posłów dla wszystkich trzech prowincji, ustanowioną, ustanowiono iż każda prowincya sześciudziesięciu ośmiu reprezentantów wybierać i na sejm wysłać będzie.

** Prawo o sejmach, z wyszczególnieniem całego ich składu, uchwalone zostało na dniu 13. maja.

*** Opis sejmu konstytucyjnego ekstraordynaryjnego stanął na dniu 13 maja 1791.

wynikające potrzeby załatwiać, o których najbliższemu zgromadzeniu sejmowemu donieść winna.

Tron polski elekcyjnym przez familie mieć na zawsze chcemy i ustanawiamy. Doznane klęski bezkrólewioń peryodycznie rząd wywracających, powinność ubezpieczenia losu każdego mieszkańca ziemi polskiej, i zamknięcia na zawsze drogi wpływowi mocarstw zagranicznych; pamięć świętości i szczęście ojczyzny naszej za czasów familij ciągle panujących; potrzeba odwrócenia od ambicyi tronu obcych i możnych Polaków zwrócenia do jednomyślnego wolności narodowej pielęgnowania; wskazały roztropności naszej oddanie tronu polskiego prawom następcstwa. Stanowimy przeto, iż po życiu jakiego nam dobroć boska pozwoli, elektor dzisiejszy saski w Polsce królować będzie. Dynastya przyszłych królów polskich zacznie się na osobie *Fryderyka Augusta*, dzisiejszego elektora saskiego, które sukcesorom *de lumbis* z płci męskiej tron polski przeznaczamy. Najstarszy syn króla panującego po ojcu na tron następować ma. Gdyby zaś dzisiejszy elektor saski nie miał potomstwa płci męskiej, tedy mąż, przez elektora, za zgodą stanów zgromadzonych, córce jego dobrany, zaczynać ma linię następcstwa w płci męskiej do tronu polskiego. Dla tego *Maryę Augustę Nepomucenę*, córkę elektora, za infantkę polską deklarujemy: zachowując przy narodzie prawo, żadnej preskrypcyi podpadać nie mogące, wybrania do tronu drugiego domu po wygaśnięciu pierwszego.

Każdy król wstępując na tron, wykona przysięgę Bogu i narodowi na zachowanie konstytucyi niniejszej na *pacta conventa*, które ułożone będą z dzisiejszym elektorem saskim, jako przeznaczonym do tronu i które tak, jak dawne wiązać go będą.

Osoba króla jest święta i bezpieczna od wszystkiego. Nic sam przez się nie czyniący, za nic w odpowiedzi narodowi być nie może. Nie samowładzcą, ale ojcem i głową narodu być powinien i tym go prawo i konstytucya niniejsza być uznaje i deklaruje.

Dochody tak jak będą w paktach konwentach opisane i prerogatywy tronowi właściwe, niniejszą konstytucyą dla przyszłego elekta zawarowane, tkniętymi być nie będą mogły.

Wszystkie akta publiczne, trybunały, sądy i magistratury, monety, stęple, pod królewskim iść powinny imieniem. Król, któremu wszelka moc dobrze czynienia zostawiona być powinna, mieć będzie *jus aggratiandi* na śmierć skazanych, prócz in *criminibus status*. Do króla rozrządzenie najwyższe siłami zbrojnemi krajowemi w czasie wojny i nominowanie komendantów wojska należeć będzie za wolną atoli ich odmianą za wolą narodu. Patentować oficerów i mianować urzędników podług prawa niższego opisu: nominować biskupów i senatorów, podług opisu tegoż prawa, oraz ministrów, jako urzędników pierwszych władzy wykonawczej, jego będzie obowiązkiem.

Straż, czyli rada królewska, do dozoru, całości i egzekucyi praw królowi dodana, składać się będzie: I-o z Prymasa, jako głowy duchowieństwa polskiego i jako prezesa komisji edukacyjnej, mogącego być wyręczonym w straży przez pierwszego *ex ordine* biskupa, którzy rezolucyi podpisywać nie mogą. II-o z pięciu ministrów to jest: ministra policyi, ministra pieczęci, ministra *belli*, ministra skarbu, ministra pieczęci do spraw zagranicznych. III-o z dwóch sekretarzów, z których jeden protokół straży, drugi protokół spraw zagranicznych trzymać będą: obydwu bez votum decydującego.

Następca tronu, z małoletności wyszedłszy i przysięgę na konstytucyę wykonawszy, na wszystkich straży, posiedzeniach, lecz bez głosu, przytomnym być może.

Marszałek sejmowy jako na dwa lata wybrany wchodzić będzie w liczbę zasiadających w straży bez wdawania się w jej rezolucye, jedynie dla zwołania sejmu gotowego, w takim zdaniu: gdyby on uznał w przypadkach koniecznego zwołania sejmu gotowego wymagających, rzetelną jego potrzebę, a król go zwołać wzbraniał się; tedy tenże marszałek do posłów i senatorów wydać powinien listy okólne, zwołując onych na sejm gotowy i powody zwołania tego wyrażając. Przypadki zaś do koniecznego zwołania sejmu są tylko następujące: I-o w gwałtownej potrzebie do prawa narodów ściągającej się, a szczególnie w przypadku wojny ościennej. II-o w przypadku wewnętrznym zamieszkania grożącego rewolucyą kraju lub kolizyą między magistraturami. III-o w widocznym powszechnym głodzie niebezpieczeństwie. IV-o w osierociłym stanie ojczyzny przez śmierć króla, lub w niebezpiecznej jego chorobie.

Wszystkie rezolucye w straży roztrząsane będą przez skład wyżej wspomniany. Decyzya królewska po wysłanych wszystkich zdaniach przeważać powinna, aby jedna była w wykonywaniu prawa wola; przeto każda ze straży rezolucya pod imieniem królewskim i z podpisem ręki jego

wychodzić będzie. Powinna jednak być podpisana także przez jednego z ministrów zasiadających, w straży i tak podpisana do posłuszeństwa wiązać będzie i dopełnioną być ma, bądź przez komisye, bądź przez jakiegokolwiek magistratury wykonawcze, w tych jednak szczególnie materyach, które wyraźnie niniejszem prawem wyłączone nie są. W przypadku gdyby żaden z ministrów zasiadających decyzji podpisać nie chciał; król odstąpi od tej decyzji, a gdyby przy niej upierał się, marszałek sejmowy w tym przypadku upraszać będzie o zwołanie sejmu gotowego i jeżeli król spóźniać będzie zwołanie, marszałek to wykonać powinien.

Jako nominowanie wszystkich ministrów, tak i wezwanie z nich jednego od każdego administracyi wydziału, do rady swojej czyli straży, króla jest prawem. Wezwanie to ministra do zasiadania w straży, na lat dwa będzie, z wolnem onego nadal przez króla potwierdzeniem. Ministrowie do straży wezwani, w komisjach zasiadać nie mają.

W przypadku zaś, gdyby większość dwóch trzecich części wotów sekretnych, obydwóch izb złączonych na sejmie, ministra, bądź w straży, bądź urządzenie, odmiany żądała; król natychmiast na jego miejsce innego nominować powinien.

Chcąc aby straż praw narodowych obowiązana była do ścisłej odpowiedzi narodowi, za wszelkie onych przestępstwa stanowimy: iż gdy ministrowie będą oskarżeni przez deputacyę, do egzaminowania ich czynności wyznaczoną, o przestępstwo prawa; odpowiadać mają z osoby i majątków swoich. We wszelkich takowych oskarżeniach stany zgromadzone, prostą większością wotów izb złączonych, odesłać obwinionych ministrów mają do sądów sejmowych, po sprawiedliwe i wyrównające przestępstwu ich ukaranie, lub przy dowiedzionej niewinności, od sprawy i kary uwolnienie. *)

Dla porządku władzy wykonawczej dopełnienia, ustanawiamy oddzielne komisye mające związek ze Strażą i obowiązane do posłuszeństwa tejże Straży. Komisarze do nich wybierani będą przez sejm, dla sprawowania urzędów swoich, w przeciagu czasu prawem opisanego. Komisye te są: I. Edukacyi, II. Policyi, III. Wojska, IV. Skarbu. **)

Komisye porządkowe wojewódzkie na tym sejmie ustanowione równie do dozoru Straży należące, odbierać będą rozkazy przez wyżej wspomniane pośrednicze komisye, respective co do obiektów każdej z nich władzy i obowiązków. ***)

VIII. Władza sądownicza.

Władza sądownicza nie może być wykonywaną ani przez władzę prawodawczą, ani przez króla; lecz przez magistratury na ten koniec ustanowione i wybierane. Powinna być zaś tak do miejsc przywiązana, żeby każdy człowiek bliską dla siebie znalazł sprawiedliwość, żeby przestępny widział wszędzie groźną nad sobą rękę krajowego rządu. Ustanawiamy przeto: I-o Sądy pierwszej instancyi dla każdego województwa, ziemi i powiatu, do których sędziowie wybierani będą na sejmikach. Sądy pierwszej instancyi będą zawsze gotowe i czuwające na oddanie sprawiedliwości tym, którzy jej potrzebują. Od tych sądów iść będzie apelacya na trybunały główne, dla każdej prowincyi być mające, złożone równie z osób na sejmikach wybranych. I-o te sądy tak pierwszej, jako i ostatniej instancyi, będą sądami ziemiańskimi dla szlachty, i wszystkich właścicieli ziemskich, z kimkolwiek *in causis juris et facti*. †) II-o Juryzdykcyę zaś sądową, wszystkim miastom, podług prawa sejmowego, o miastach wolnych królewskich zabez-

*) Wyszczególnienie całego składu straży stanęło na dniu 1. czerwca 1791, w prawie pod tytułem „Straż.“

**) Opis magistratur wykonawczych, jednych już został przez sejm uchwalony, drugich przygotowany. Opis komisji policyi stanął na dniu 24. czerwca 1791. Opis komisji skarbowej obojga narodów, na dniu 29. października roku tegoż. Opis komisji wojskowej i komisji edukacyjnej, gotowy był w każdym czasie do podania sejmowi, w ułożonych już doskonale projektach.

***) Komisye porządkowe w Koronie uchwalone były 15. grudnia 1789. Komisye porządkowe w W. X. Litewskiem, 19. listopada roku tegoż; ale po ustanowieniu konstytucyi 3. maja, prawo o nich, dla pożądanej władz rządowych organizacyi, poprawy i wydoskonalenia potrzebowało i w tym celu projekt już był przygotowany.

†) Na fundamencie tej ustawy stanął opis sądów ziemiańskich 1. stycznia 1792. Sądów trybunalskich w Koronie, 21. stycznia 1792. Sądów trybunalskich w Litwie dnia i roku tegoż.

pieczamy. *) III-o Sądy referendarskie, dla każdej prowincyi osobne mieć chcemy, w sprawach włościan wolnych, dawnymi prawami sądowi temu poddanych. **) IV-o Sądy zadworne asesorskie, relacyjne i kurlandzkie zachowujemy. V-o Komisye wykonawcze będą miały sądy w sprawach do swej administracyi należących. VI-o Oprócz sądów w sprawach cywilnych i kryminalnych, dla wszystkich stanów będzie sąd najwyższy sejmowy zwany: do którego przy otwarciu każdego sejmu obrane będą osoby. Do tego sądu należeć mają występki przeciwko narodowi i królowi, czyli *crimina status*. ***)

Nowy *kodeks* praw cywilnych i kryminalnych, przez wyznaczone przez sejm osoby, spisać rozkazujemy.

IX. Regencya.

Straż będzie oraz regencyą, mając na czele królowę, albo w jej nieprzytomności, prymasa. W tych trzech tylko przypadkach miejsce mieć może regencya: I-o W czasie małoletności króla. II-o W czasie niemocy trwałe pomieszczenie zmysłów sprawującej. III-o W przypadku, gdyby król był wzięty na wojnie. Małoletność trwać tylko będzie do lat ośmnastu zupełnych; a niemoc, względem trwałego pomieszczenia zmysłów, deklarowaną być nie może, tylko przez sejm gotowy, większością wotów trzech części, przeciwko czwartej izb złączonych. W tych przeto trzech przypadkach, prymas korony polskiej sejm natychmiast zwołać powinien; a gdyby prymas tę powinność zwłóczył, marszałek sejmowy listy okólne do posłów i senatorów wyda. Sejm gotowy urządzi kolej zasiadania ministrów w regencyi, i królowę do zastąpienia króla w obowiązkach jego umocuje. A gdy król w pierwszym przypadku z małoletności wyjdzie, w drugim do zupełnego przyjdzie zdrowia, w trzecim z niewoli powróci; regencya rachunek z czynności swoich oddać mu powinna, i odpowiadać narodowi za czas swego urzędowania, tak jak jest przepisano o Straży, na każdym ordynaryjnym sejmie, z osób i majątków swoich.

X. Edukacya dzieci królewskich.

Synowie królewscy, których do następstwa tronu konstytucya przeznacza, są pierwszymi dziećmi ojczyzny; przeto bacność o dobre ich wychowanie do narodu należy, bez uwłóczenia jednak prawom rodzicielskim. Za rządu królewskiego sam król z Strażą, i z wyznaczonym od stanów dozorcą edukacyi królewiczów, wychowaniem ich zatrudnić się będzie. Za rządu regencyi, taż z wspomnionym dozorcą, edukacyę ich powierzoną mieć sobie będzie. W obydwóch przypadkach, dozorca od stanów wyznaczony, donosić winien na każdym ordynaryjnym sejmie o edukacyi i postępkach królewiczów. Komisyi zaś edukacyjnej powinnością będzie, podać układ instrukcyi i edukacyi synów królewskich, do potwierdzenia sejmowi; a to, aby jednostajne w wychowaniu ich prawidła wpajały ciągle i wczesnie w umysły przyszłych następców tronu religię, miłość cnoty, ojczyzny, wolności i konstytucyi krajowej.

XI. Siła zbrojna narodowa.

Naród winien jest sobie samemu obronę od napaści i dla przestrzegania całości swojej. Wszyscy przeto obywatele są obrońcami całości i swobód narodowych. Wojsko nic innego nie jest, tylko wyciągnięta siła obronna i porządna z ogólnej siły narodu. Naród winien wojsku swemu nagrodę i poważanie za to, iż się poświęca jedynie dla jego obrony. Wojsko winno narodowi strzeżenie granic i spokojności powszechnej: słowem winno być jego najsilniejszą tarczą. Aby przeznaczenia tego dopełniło niemylnie, powinno zostawać ciągle pod posłuszeństwem władzy wykonawczej, stósownie do opisów prawa; powinno wykonać przysięgę na wierność narodowi i

---

*) Urządzenie sądów miejskich i asesoryi, podług ducha tej konstytucyi, nastąpiło 6. października 1791.

**) Układ sądów referendarskich i miejscowych dla włościan, przygotowany był w stosownym do tego projekcie, którego zamienieniem w prawo uwieńczyć miał sejm konstytucyjny prace swoje.

***) Sądy sejmowe zostały spisane prawem 28. maja 1791 roku.

królowi i na obronę konstytucyi narodowej. Uzytem być więc wojsko narodowe może na ogólną kraju obronę, na strzeżenie fortec i granic, lub na pomoc prawu, gdyby kto egzekucyi jego nie był posłusznym.

Deklaracya stanów zgromadzonych.

Wszystkie prawa dawne i teraźniejsze, przeciwne niniejszej konstytucyi, lub którémukolwiek artykułowi znosimy, a opisy szczególnie do artykułów i każdej materyi w niniejszej konstytucyi zamkniętych potrzebne, jako dokładniej wyszczególniające obowiązki i układ rządu, za część składającą też konstytucyę deklarujemy. Władzy wykonawczej zalecamy, aby Straż swe obowiązki natychmiast pod okiem sejmu rozpoczęła i ciągle utrzymywała. Bogu i ojczyźnie uroczyste przysięgamy na posłuszeństwo, na obronę wszystkimi ludzkimi siłami tej całej konstytucyi i takową przysięgę za hasło rzetelnej miłości ojczyzny dając, wykonanie onej nakazujemy natychmiast tu w Warszawie przez wszystkie komisye i juryzdykcyę sądowe, niemniej przez wojsko tu przytomne; a w ciągu najdalej miesiąca, od daty niniejszego prawa, za ordynansem komisyi wojskowej, przez całe wojsko narodowe w państwach korony polskiej, i W. X. litewskiego konsystujące. Wyznaczenie nabożeństwa w jednym dniu po wszystkich w całym kraju kościołach, to jest dnia ósmego miesiąca maja roku bieżącego, na podziękowanie Bogu, za zdarzoną chwilę pomyślną wydobycia Polski z pod przemocy obcej i nieładu domowego: za przywrócenie rządu, który najskuteczniej wolność naszą prawdziwą i całość Polski zabezpieczyć może, za postawienie tym sposobem ojczyzny naszej na stopniu, mogącym prawdziwą w oczach Europy zyskać jej konsyderacyę, przewielebnym biskupom zalecamy: naznaczając dzień świętego *Stanisława*, biskupa i męczennika, patrona korony polskiej, za uroczysty w roku, który my i potomkowie nasi obchodzić będziemy; za dzień, poświęcony najwyższej Opatrzności, po którym ojczyzna śmiało i bezpiecznie, po tylu nieszczęściach, odetchnąć może. Chcemy oraz, aby duchowieństwo, tak świeckie, jako i zakonne, w naukach chrześciańskich, które prawowiernemu winno ludowi, nie przestawało zachęcać wszystkich do podobnych Bogu dziełczyni. Aby zaś potomne wieki tem silniej czuć mogły, iż dzieło tak pożądane, pomimo największe trudności i przeszkody, za pomocą najwyższego losami narodów rządzący, do skutku przywodząc, nie utraciliśmy tej szczęśliwej dla ocalenia narodu pory, uchwalamy: aby na tę pamiątkę kościół *ex voto* wszystkich stanów był wystawiony, i najwyższej opatrzności poświęcony.

Uczyniwszy zadość radości powszechnej, dajemy pilne oko na ubezpieczenie tej konstytucyi stanowiąc: iż ktobykolwiek śmiało być przeciwnym niniejszej konstytucyi, lub targać się na jej zepsucie, albo wzruszał spokojność dobrego i szczęśliwym być zaczynającego narodu, przez zasiewanie nieufności, przewrotne tłumaczenie konstytucyi, a tembardziej przez formowanie jakiegokolwiek w kraju rokoszu, czyli konfederacyi, onej przodkował lub jakowym sposobem do tego dokładał się: ten za nieprzyjaciela ojczyzny, za jej zdradcę, za buntownika uznany, najsurowszemi karami natychmiast przez sąd sejmowy ukarany będzie. Dlaczego nakazujemy, aby sąd sejmowy w komplecie nieprzerwanym tu w Warszawie agitował się, sesye swoje od dnia do dnia limitował, wszystkich zaś doniesionych sobie przez dobrze osiadłego obywatela delacyę biorącego w asystencyi instygatorów obojga narodów, o podniesienie rokoszu, lub namawianie do niego, natychmiast sądził; o osobach wyrokowi swemu mających podlegać ubezpieczał się; do czego wojska narodowe, za zniesieniem się sądu z władzą wykonawczą, mają być gotowe i powolne.

